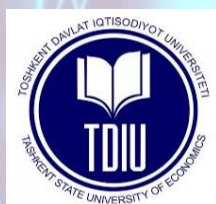

**ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ
ВАЗИРЛИГИ
МИНИСТЕРСТВО ВЫСШЕГО И СРЕДНЕГО СПЕЦИАЛЬНОГО
ОБРАЗОВАНИЯ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН**

**ТАШКЕНТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ЭКОНОМИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ**

ТОШКЕНТ ДАВЛАТ ИҚТИСОДИЁТ УНИВЕРСИТЕТИ

**ЎЗБЕКИСТОНДА РАҚАМЛИ ИҚТИСОДИЁТНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА
МЕНЕЖМЕНТ ВА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ АҲАМИЯТИ**

халқаро илмий-амалий конференцияси маъруза тезислари тўплами

**Ўзбекистон, Тошкент ш.,
2020 йил 20 май**

КОРХОНАЛАРНИНГ МОЛИЯВИЙ РАҚОБАТБАРДОШЛИГИНИ ОШИРИШДА ХОРИЖ ТАЖРИБАСИ

Тараққий этган мамлакатларда корхоналарнинг молиявий рақобатдошлигини таъминлаш борасида бой тажриба тўпланган. Ушбу тажрибани ўрганиш ва ундан республикамиз амалиётида кенг фойдаланиш муҳим амалий аҳамият касб этади.

Франция амалиётида корхоналарнинг молиявий рақобатдошлигини таъминлашда молиявий леве́ридж коэффи́циентининг (Financial leverage ratio) меъёрий даражасини белгилаш усулидан фойдаланилганлигини алоҳида таъкидлаш жоиз. Ушбу коэффи́циентнинг минимал даражасига нисбатан меъёрий талаб 0,25 қилиб белгиланган эди¹.

Буни молиявий тежамкорлик коэффи́циенти деб аташ ҳам мумкин, у, одатда, ўз маблағлари ва қарз маблағлари нисбатларини ўзгартириб, ташкилотнинг даромад даражасига таъсир этувчи молиявий дастак вазифасини бажаради. У иқтисодий муносабатлар субъектини таҳлил қилиш жараёнида узоқ муддатли истиқболда унинг молиявий барқарорлик даражасини аниқлаш учун ишлатилади. Франция амалиётида корхоналарнинг молиявий тежамкорлик коэффи́циентини аниқлаш учун уларнинг ўз маблағлари суммаси жами қарз мажбуриятлари суммасига бўлинади. Молиявий тежамкорлик коэффи́циенти корхонанинг ўз маблағларини қай даражада қарз мажбуриятларини қоплай олишини кўрсатади. Шу сабабли корхонанинг молиявий барқарорлигини баҳолашда молиявий тежамкорлик коэффи́циенти бошқа кўрсаткичларга қараганда аҳамиятлироқ саналади.

Германияда мамлакатнинг шарқий ерларига инвестиция киритган қўшма корхоналар солиқ имтиёзларидан фойдаланиш ҳуқуқига эга бўлди. Жумладан, инвестиция билан боғлиқ бўлган қурилишлар эгри солиқлардан, биринчи навбатда, қўшилган қиймат солиғидан озод қилинади.

Хитойда давлат корхоналари негизида хорижий компаниялар билан қўшма корхоналар ташкил этиш мазкур корхоналарнинг молиявий рақобатбардошлигини таъминлаш имконини бермоқда. Айниқса, автомобиль саноатида ташкил этилган қўшма корхоналарнинг фаолиятини ижобий баҳолаш мумкин. Ушбу соҳада фаолият юритаётган қўшма корхоналарнинг асосий қисми Германия, АҚШ, Франция, Италия, Япония ва Жанубий Корея компаниялари билан ҳамкорликда ташкил этилган бўлиб, мамлакатда ишлаб чиқарилаётган автомобилларнинг 70 фоизи уларнинг ҳиссасига тўғри келмоқда¹.

¹³⁴ Хамицаева А. Состояние и перспективы промышленности Китая. – Москва: Экономист, 2008. №9. С.94.

¹³⁵ Ҳаракатлар стратегияси 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги ПФ-4947 сонли фармони. Ўзбекистон Республикаси Қонунчилик тўплами 2017 й.6-сон,70 модда.

Альтман модели корхонанинг ҳолатини таҳлил қилиш натижаларига асосланган ва компанияни банкрот бўлишини 2-3 йил олдиндан айтиб бериш имконини беради.

Альтманнинг ушбу машҳур беш омилли модели акциялар бозорида котировка қилинаётган АЖларининг молиявий барқарорлигини баҳолашга мўлжалланган. Мазкур моделни ҳисоблаш формуласи қуйидагича:

$$Z = 1,2 * X1 + 1,4 * X2 + 3,3 * X3 + 0,6 * X4 + 0,999 * X5$$

Бу ерда: $X1$ = корхона ўз айланма капиталининг активлар суммасига нисбати. Ушбу кўрсаткич компаниянинг соф ликвидли активларининг жами активларга бўлган нисбатини кўрсатади.

$X2$ = компания тақсимланмаган фойдасининг активлар суммасига нисбати.

$X3$ = солиқ тўлангунга қадар бўлган фойданинг компания активларининг умумий қийматига нисбати. Мазкур кўрсаткич компания операцион фаолиятининг самарадорлигини акс эттиради.

$X4$ = компания акциядорлик капиталини бозор қийматининг ўз капитали суммасига нисбати.

$X5$ = сотиш ҳажмининг компания активларининг умумий суммасига нисбати. Ушбу кўрсаткич компания активларининг ретабеллигини ифодалайди.

Э.Альтман тадқиқ қилиш натижасида Z – кўрсаткичини аниқ олинган бир компания маълумотларини ҳисоблаш натижасида қуйидагича хулосага келинади:

– агар $Z < 1,81$ бўлса – банкротлик эҳтимоли 80 фоиздан 100 фоизгачани ташкил этади;

– агар $2,77 \leq Z < 1,81$ бўлса – компаниянинг банкрот бўлишини ўртача эҳтимоли 35 фоиздан 50 фоизгачани ташкил этади;

– агар $2,99 < Z < 2,77$ бўлса – банкротлик эҳтимоли 15 фоиздан 20 фоизгачани ташкил этади;

– агар $Z \leq 2,99$ бўлса, компания молиявий барқарор ҳисобланади ва яқин икки йил ичида унинг тўловга ноқобил бўлиб қолиш эҳтимоли жуда паст.

Шунингдек, тараққий этган мамлакатларда корхоналарнинг молиявий рақобатбардошлигини уларнинг кўрсаткичлари асосида баҳолашда У. Бивер томонидан таклиф этилган компанияларнинг молиявий беқарорлигини тавсифловчи кўрсаткичлар тизимидан кенг фойдаланилмоқда.

Тараққий этган мамлакатлар амалиётида корхоналарнинг соф пул оқими барқарорлигини таъминлашга алоҳида эътибор қаратилади. Чунки пул оқими корхонанинг ўз мажбуриятларини ўз вақтида ва тўлиқ тўланишини таъминлайдиган муҳим омил ҳисобланади.

Корхоналарнинг соф пул оқими пул маблағлари кирими ва чиқими ўртасидаги фарқ сифатида аниқланади. Компаниянинг операцион фаолияти, молиявий фаолияти ва инвестицион фаолиятлари бўйича соф пул оқимининг йиғиндиси умумий пул оқимини билдиради. Умумий пул оқими суммасини корхонанинг жами қарз мажбуриятларига бўлиш йўли билан пул оқимининг

даражасига баҳо берилади. Одатда, ушбу кўрсаткичнинг 0,50 дан, яъни 50 фоиздан кам бўлмаслиги ижобий ҳолат сифатида баҳоланади.

Тараққий этган мамлакатларда факторинг компаниялари фаолиятининг ривжланганлиги корхоналарнинг дебитор қарзларининг пул маблағларига айланишини таъминлашда муҳим ўрин тутди. Факторинг компаниялари корхоналардан дебитор қарздорликни ўзларининг дисконт ставкаси бўйича сотиб олади. Германия, АҚШ, Япония каби давлатларда факторинг компанияларининг фаолиятини юқори даражада ривожланганлигини кузатиш мумкин.

Факторинг компаниялари дебитор қарздорликни ундириш жараёнидаги муҳим субъект ҳисобланади. Улар маълум дисконт эвазига дебитор қарздорликни корхонадан сотиб олади ва ундан кейин дебитор қарздорликни ундириб олиш билан шуғулланади.

Ўзбекистон Республикасида факторинг компаниялари мавжуд эмас. Шу сабабли мамлакат корхоналарининг дебитор қарздорлигини факторинг компаниялари орқали камайтириш имконияти мавжуд эмас.

Япония корхоналарида ишлаб чиқарилган маҳсулотларни омборхоналарда сақланишига йўл қўймасдан, тўғридан-тўғри харидорга етказиб бериш яхши йўлга қўйилган. Шу сабабли ушбу корхоналарнинг жорий активлари ҳажмида товар захиралари жуда кичик салмоқни эгаллайди ва уларнинг жорий ликвидлилик даражаси пул маблағлари ва дебитор қарздорлик ҳисобидан таъминланади.

Хулоса қилиб айтганда:

- тараққий этган мамлакатларда корхоналарнинг молиявий рақобатдошлигини уларнинг кўрсаткичлари асосида таъминлаш мақсадида молиявий тежамкорлик коэффиценти ва жорий ликвидлилик коэффиценти бўйича нормативлар белгиланган;

- Франция амалиётида корхоналарнинг молиявий тежамкорлик коэффиценти бўйича норматив 0,25 қилиб белгиланган;

- тараққий этган мамлакатларда корхоналарнинг жорий ликвидлигига нисбатан белгиланган нормативлар уларнинг тармоқ хусусиятидан келиб чиққан ҳолда ўрнатилган бўлиб, бунда энгил саноат корхоналарининг жорий ликвидлигига нисбатан белгиланган талаб нисбатан юқоридир. Мазкур ҳолат энгил саноат тармоғида ишлаб чиқариш даврининг нисбатан қисқа эканлиги ва уларни хомашёни сотиб олиш харажатларининг жами харажатлар ҳажмидаги салмоғининг юқори эканлиги билан изоҳланади;

- Хитойда давлат корхоналари негизида хорижий компаниялар билан қўшма корхоналар ташкил этиш янги ташкил этилган корхоналарнинг молиявий рақобатдошлигини таъминлаш имконини берган ва бунда Хитой ҳукумати томонидан автомобиль саноатидаги қўшма корхоналарнинг фаолияти молиявий қўллаб-қувватлашга алоҳида эътибор қаратилган;

- тараққий этган мамлакатлар амалиётида компанияларнинг молиявий рақобатдошлигини уларнинг кўрсаткичлари асосида баҳолашда беш омилли

Э.Альтман модели ва У.Бивер томонидан таклиф этилган компанияларнинг молиявий беқарорлиги кўрсаткичларидан фойдаланилмоқда;

– тараққий этган мамлакатларда факторинг компаниялари томонидан маълум дисконт эвазига дебитор қарздорликнинг корхоналардан сотиб олиниши корхоналарнинг дебитор қарзларининг пул маблағларига айланишини таъминлашда муҳим ўрин тутмоқда. Ўзбекистон Республикасида эса факторинг компаниялари мавжуд эмас.

*Г.Х. Йўлдошева,
ТДИУ, ассистент*

ЎЗБЕКИСТОНДА КОРПОРАТИВ БОШҚАРУВНИНГ ЗАМОНАВИЙ ТИЗИМЛАРИ ВА СТАНДАРТЛАРИНИ ЖОРИЙ ЭТИШ ОРҚАЛИ БОШҚАРУВ САМАРАДОРЛИГИНИ ОШИРИШ

Маълумки, корхоналарни бошқариш турли мақсадлар асосида шаклланади. Жаҳон тажрибасида корхонани бошқариш концепциясини ишлаб чиқиш корхона иш фаолияти, стратегияси, унумли иш фаолиятида муҳим роль ўйнайди. 2017-2021 йиллар Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегиясида ҳам (ПФ-4947-сонли фармони) муҳим масалалар кўзда тутилган¹.

Хусусан: - корпоратив бошқарувнинг замонавий стандарт ва усулларини жорий этиш, корхоналарни стратегик бошқаришда акциядорларнинг ролини кучайтириш;

- капитални жалб қилиш ҳамда корхоналар, молиявий институтлар ва аҳолининг эркин маблағларини жойлаштиришнинг муқобил манбаи сифатида молия бозорини ривожлантиришга қаратилган Ўзбекистон Республикаси молия бозорини ўрта муддатли ва узоқ муддатли истикболда ривожлантириш концепциясини ишлаб чиқиш, унда алоҳида миллий корхоналар акцияларининг хорижий нуфузли фонд биржаларида дастлабки тарзда жойлаштирилишига эришиш (IPO), уларнинг хорижий капитал бозорига чиқишини таъминлашга эришиш;

- иқтисодиёт тармоқлари учун самарали рақобат муҳитини яратиш ҳамда маҳсулотлар ва хизматлар бозорида босқичма-босқич монополияни қисқартиришга эришиш йўлида устун мавқега эга бўлган корхоналарнинг акция ва улушларини сотиб олишда тадбиркорлик субъектларининг ҳужжатларини кўриб чиқиш тартибини соддалаштиришни таъминлаш;

- акциядорлик жамияти шаклидаги тадбиркорликни ривожлантириш бўйича кафолатлаш фондини ташкил этиш ва унинг устав капиталининг бошланғич миқдорини Ўзбекистон банклари ассоциацияси, давлат органлари ва тижорат банклари – муассислар улушлари ҳисобига шакллантириш асосида фонднинг тадбиркорлик субъектларини кредит ва бошқа молиявий маблағлар билан таъминлашни кенгайтириш, инвестициявий лойиҳаларни амалга

¹³⁶ 2017-2021 йилларда Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси. //Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами. 2017. 6-сон.